

K SPOROM O DIALEKTICKÉ PROTIREČENIE

JOZEF COUFAL, Katedra marxisticko-leninskej filozofie, FFUK, Bratislava

COUFAL, J.: Controversies about Dialectical Contradiction. *Filozofia* 40, 1985, No. 2, p. 172.

In the paper the necessity of the study and development of dialectical contradiction in the unity if its practical and theoretical progression is underlined. Controversies about dialectical contradiction are interpreted here as an expression of ideological struggle in the sphere of world outlook and general methodology. The criterion of the unity of the system of the given type of rationality is considered to be of eminent importance.

Hoci označuje spolu s Leninom dialektické protirečenie za „jadro“ dialektiky¹, odlišujú sa často názory filozofov na dialektické protirečenie dosť podstatne. Jedným z prejavov toho je programovo výrazné diskuzná i u nás preložená sovietska práca *Dialektičeskoje protivorečije* (Moskva 1979), *O dialektickom protirečení* (Bratislava 1983). Rozdiely v názoroch samých marxistických filozofov na „jadro“ materialistickej dialektiky sú bezprostredným výrazom hľadania, úsilia o vytvorenie a všeobecné uplatňovanie nového spôsobu myslenia v teórii i praxi, sú sprostredkovane podmienené ideologickým, svetonázorovým zápasom sociálnych systémov v súčasnej etape vývinu. Istá nejednotnosť názorov v otázke dialektického protirečenia sa prejavuje i v pripravovanej práci *Jadro dialektiky*, avšak vzhľadom na jej cieľ (ide v nej prevažne o analýzu významu a pôsobenia dialektického protirečenia v rozličných oblastiach prírodnej a sociálnej reality a jej poznania) a predovšetkým vzhľadom na otvorenosť otázok s tým spojených, sme sa túto nejednotnosť neusilovali vo všetkých prípadoch a za každú cenu odstraňovať. Považovali by sme dokonca v danej situácii také úsilie za zjednodušujúce, škodlivé, za také, ktoré by z pohybu, z rozvíjania pojmu dialektického protirečenia mohlo protirečivosť eliminovať. V každom prípade by ním bola názorová situácia v danej otázke vyjadrená neadekvátne. V zmysle dialektiky nie je v zásade možné odstrániť protirečivosť vývinu niečoho, čo jestvuje a pokiaľ jestvuje. To znamená, že neodstrániteľná je i protirečivosť vývinu pojmov, pokiaľ sa vyvíjajú a teda aj protirečivosť vývinu pojmu protirečenia (pokiaľ sa má vyvíjať). A pretože skutočný vývin dialektických pojmov neprebíha „hegelovsky“ t. j. mimo hmoty, či nad hmotou, ale ako usilovná, ťažká, zložitá, protirečivá práca ľudského mozgu a rúk (teórie a praxe), nebudú, myslím si, spory o dialektické protirečenie (či ktorýkoľvek iný všeobecne metodologický a svetonázorový pojem ako taký) definitívne vyriešené nikdy. Budú teda trvalé, i keď podľa dosiahnutého stupňa vývinu pojmu protirečenia budú nadobúdať

¹ Jadro dialektiky je i titul spoločnej práce s kijeuskými filozofmi.

nové črty, vytvárať nové pohľady, ktoré sa otvoria ako otázky z pozície už vyriešeného.

Ak sa pokúšam vyjadriť, že rozdielne názory na dialektické protirečenie nie sú ničím škodlivým, či nenormálnym vôbec, tým nechcem povedať, že všetky spory a všetky ich aspekty sa pohybujú v rámci, v smere rozvíjania dialektického myslenia, že majú povahu dialektickej protirečivosti. Viaceré a časté výhrady sú vedené i z pozícií mimo dialektiky. Možno povedať, že práve hlavný prúd námietok smeruje s pozícií formálnej logiky. Vo formálnej logike sám pojem protirečenia nie je protirečivý (na rozdiel od pojmu protirečenia v dialektike) a podraduje sa formálne logickej zásade totožnosti. Protirečenie nie je podľa tejto logiky objektívnym vzťahom a jeho pojem jeho historickým odrazom, ale chybou nášho myslenia, porušením všeobecne platnej zásady totožnosti. Z historickosti pojmu (pochopenia) dialektického protirečenia vyplýva, že sa kritérium toho, či je príslušný spor o dialektické protirečenie dialektickej povahy (či je formulovaný v rámci a z pozícií stávajúceho vývinu dialektiky) môže v určitých aspektoch meniť. Pojem dialektického protirečenia tak (v jeho konkrétne historickom konštituovaní vo vedomí subjektu) obsahuje (resp. by mal obsahovať) protirečenie svojej zmeny, t. j. zmenu protirečenia. Pravda, nie zmenu protirečenia ako protirečenia, ale zmenu protirečenia ako historicky určitého pojmu. (Sebareflexia pojmu — k tejto otázke sa ešte vrátíme.) Napokon zmena (vývin) pojmu protirečenia sa realizuje zároveň ako zmena (vývin) ktorejkoľvek inej kategórie systému materialistickej dialektiky. Preto i *spory o dialektické protirečenie sa vybojujú, riešia zároveň v sporoch o ktorúkoľvek kategóriu*. (Např. prax-teória, nevyhnutnosť-náhoda, celok-časť, príčina-účinnosť atď.) Chápanie každej filozofickej kategórie uplatňuje, konkretizuje daný stav vývinu všeobecného pojmu dialektického protirečenia, a naopak: všeobecný pojem dialektického protirečenia sa prejavuje v dialektike jednotlivých filozofických kategórií. Znova pripomíname, že nejde o automatický samopohyb idejí, ale o proces uskuutočňovaný historickým subjektom (jedenlivec-spoločnosť), proces zároveň podmienený hranicami jeho schopností. I keď racionálno-teoretické schopnosti — ich podmienenie praxou — hrajú v tomto procese integrujúcu úlohu, podieľajú sa na ňom všetky stránky a zložky historicky svojbytného subjektu, a niekedy môžu výrazne ovplyvniť jeho priebeh.

Vzhľadom na postavenie dialektického protirečenia v dialektike sú spory o dialektické protirečenie zároveň spormi o celú dialektiku, o každý jej problém, o každú jej otázku, vrátane základnej otázky filozofie. Keďže je *dialektický materializmus* jediným dôsledným materialistickým monizmom, je riešenie základnej filozofickej otázky veľmi úzko späté s riešením otázok dialektického protirečenia. Na druhej strane to však zároveň znamená, že *nie je principiálne možné obísť spory o dialektickom protirečení* práve tak, ako nie je možné obísť základnú

otázku filozofie. Buď uznávame alebo neuznávame realitu dialektického protirečenia a jej relatívne pravdivé pojmové zobrazenie. "Tretej" cesty ani v tomto prípade niet. Vzhľadom na to, že sa dialektické protirečenie (podobne ako iné kategórie dialektiky) viaže na základnú otázku filozofie sprostredkovane, môže byť, a je táto väzba vedome, ale i nevedome deformovaná či zastieraná. Preto *nestačí slovne uznávať dialektické protirečenie*, ale treba ho domyslieť do svetonázorových a metodologických dôsledkov, do problematiky dialektického materializmu. V takom postupe sa rozvíjajú, kryštalizujú, relatívne uzatvárajú riešenia príslušných problémov, a i sám pojem dialektického protirečenia. V tom istom postupe a s ním samým sa však zároveň otvárajú nové problémy...

Logicky je tým zdôvodnená vcelku málo zároveň zvýrazňovaná historická skutočnosť, že spory o dialektické protirečenie, tak ako spory o dialektiku majú svoju dlhú históriu už dávno pred Marxom. Bolo by možné tiež povedať — parafrázujúc známu myšlienku —, že *dejiny filozofie* (a nielen filozofie, ale myslenia a poznania vôbec) *sú v podstate dejinami sporov o dialektické protirečenie*. (Napri. spory o kategórie pohyb-pokoj, jediné-mnohé, deliteľné-nedeliteľné, spojité-nespojité, konečné-nekonečné atď.) ale i sám *základný spor o povahu sveta, o kategóriu materiálne-ideálne je zároveň sporom o dialektické protirečenie*, na čo poukazujeme z druhého aspektu.)

Historické spory o dialektické protirečenie vyúsťujú vznikom marxizmu do kvalitatívne novej polohy i podoby. Marxizmus reflektujúc objektívnu historickú zákonitosť vytvorenia beztriednej spoločnosti — doteraz najhlbšej spoločenskej zmeny — rozvinul dialektiku do jej prakticko-pretvárajúcej revolučnej funkcie, a dal ju do služieb jej praktického realizátora. V procese prípravy a vytvárania beztriednej spoločnosti sa vytvárajú reálne podmienky riešenia doterajšej etapy histórie sporov o dialektické protirečenie. Aké kvalitatívne nové aspekty týchto sporov prinesie globálne vytvorenie beztriednej spoločnosti, sa pravdepodobne dozvedia až budúce generácie. V každom prípade však už nebudú tieto spory dimenzované ideologicky. Tým chcem zároveň povedať, že spory o dialektické protirečenie (nech už ide o spory v rámci marxizmu alebo mimo neho) nie sú záležitosťou iba čistej teórie, nie sú stavačné a ani rozhodnuteľné, riešiteľné iba teoreticky, i keby sa to tak podľa toho, o čom sa diskutuje, ako sa diskutuje, mohlo zdať.

Dialektické myslenie, jeho osvojenie, prenikanie dialektickej teórie do vedomia ľudí, vznikanie a rozvíjanie spoločenského vedomia nie je jednostranným, akýmsi osvetovým, priamym pôsobením teórie (teoretikov, propagandistov) na prax. Nemôžu sa preto od neho ani očakávať jednoznačné výsledky. Úspechy či neúspechy ktorejkoľvek formy či oblasti praktického života sú iba podmienené mierou kvality teórie a jej propagátorov. Prax príčinne determinuje seba samu. Ide o vzájomné pôsobenie, v ktorom si prax podľa svojej povahy a stupňa vývinu „vyberá“, čo a do akej miery bude z oblasti teórie akceptovať. Mohlo by sa

to vyjadriť i tak, že prax musí byť „naladená na prijatie signálu“ určitej teórie. Preto až cez prax, cez praktickú činnosť a v nej vytvárané skúsenosti širokých mas môže prenikáť dialektika do vedomia ľudí, a zohrávať aktívnu úlohu v tej istej ich praktickej činnosti. Inak bude i tá najlepšia teória neuskutočnená a slová jej najlepšieho, najzaujímavejšieho propagátora „hlasom volajúceho na púšti“. To pravda tiež znamená, že teória môže byť priamo zodpovedná za neúspechy praxe, či obviňovaná za jej nedostatky. Teória má pravdivo, vedecky vysvetľovať situáciu v praxi, formovať metódy jej zmeny, ale sama zmena praxe je mimo priamej kompetencie teórie, je vecou praxe ako materiálnej činnosti.

Pokiaľ zostáva riešenie osobitne politicky, ideologicky, ekonomicky či inak angažovaných problémov iba v teoretickej polohe, nie je ešte *skutočným* riešením pre prax, a môže byť i býva z najrozličnejších pohľadov neuznané, nepochopené, znevažované, odsudzované, vyvracané, zakazované, deformované, neuplatňované, zabudnuté atď. Väčšinou nijaká nová teória, hoci objektívne pravdivá, nemusí byť a nebýva bez odporu prijatá, akceptovaná v praxi. (Toto protirečenie sa v plnej miere vzťahuje i na „novú“ teóriu protirečenia.) A naopak, môžu byť i bývajú presadzované a uplatňované i nevedecké koncepcie a riešenia, keď vyhovujú jestvujúcej zlej, reakčnej, deformovanej praxi. Príkladov z minulosti i súčasnosti možno nájsť ľubovoľné množstvo. Sám marxizmus-leninizmus, hoci vedecky pravdivý, v historickej praxi overená teória, nie je prijímaný ako samozrejmosť, a uplatňovaný bez problémov, ale musí „na každom kroku“ neustále bojovať nielen proti svojim skrytým i otvoreným nepriateľom, ale i za hlbšie pochopenie u svojich stúpencov, a o svoje nedeformované uplatňovanie v praxi. Preto i celospoločenské pochopenie, ovládanie a tvorivé uplatňovanie „jadra“ filozofie marxizmu v praxi je problémom zložitým, dlhodobým, protirečivým. Nemožno ho nadekrétovať, nemožno ho vnútiť prostredníctvom administrovania, mocensky, ale ani presviedčaním do takej praxe, ktorá „beží“ podľa iných princípov, než aké reprezentuje dialektické protirečenie. Nemôže teda ísť o nejaké jednostranné ovplyvňovanie praxe teóriou, ale ide v každom prípade o vzájomné pôsobenie, o protirečenie určitej teórie a určitej praxe. Historicky môžu byť vyriešené vždy iba určité protirečenia prakticky i teoreticky, čím prestanú byť týmito danými protirečeniami, a stanú sa zároveň inými, ešte nevyriešenými. Pritom sa môžu meniť na určitých stupňoch zásadných kvalitatívnych spoločenských premien všeobecné charakteristiky protirečenia (na ich označenie vzniknú iné nové kategórie, prípadne sa ďalej rozvinú nastávajúce kategórie — nakoľko je každá kategória materialistickej dialektiky stránkou kategórie protirečenia a naopak, každá obsahuje dialektickú protirečivosť ako svoje podstatné určenie), tak ako sa to stáva v súčasnej situácii doteraz najhlbších spoločensko-triednych a vedecko-technických premien. Týmito premenami je tiež podmienené, že už po desaťročia, čo môžeme

viacerí z nás už ako pamätníci dosvedčiť, si mnohí múdri lámu hlavy, a spory o dialektické protirečenie nielen zostávajú, ale skoro sa dá povedať, akoby išlo o stále tie isté jeho hľadiská.

V ZSSR, v iných socialistických krajinách, i u nás jestvujú už niekoľko desaťročí v podstate dve koncepcie dialektického protirečenia. Ak si preštudujete *Voprosy filosofii* z druhej polovice päťdesiatych rokov, napr. o otázke vzájomnej kompetencie formálnej logiky a dialektiky, a porovnáte ju napr. s diskusiou „za okrúhlym stolom“ v knihe *O dialektickom protirečení* z r. 1979, zistíte, že ide vlastne stále o tie isté problémy. Vyjadril to priamo v úvode tejto knihy akademik B. M. Kedrov: „Treba zdôrazniť, že v sovietskej literatúre sú zastúpené dve základné interpretácie pojmu protirečenia: jedna koncepcia vychádza zo stanoviska dialektiky ako dialektickej logiky a druhá zasa zo stanoviska formálnej logiky.“ (1, s. 5—6) Nech by sme zobrali hociktorú zásadnú polemiku z tejto knihy o protirečení, ale i hociktorú inú otázku dialektiky v jej rozličných chápaniach, v podstate ide o to isté: dialektika versus formálna logika. I ďalšia kniha z tejto série tiež napísaná ako diskusia za okrúhlym stolom o inom základnom probléme dialektiky s názvom *Dialektika otricanija otricanija* (Moskva 1983), (ktorú tiež Pravda pravdepodobne vydá v slovenskom preklade), je v podstate polemikou na pozadí sporov o dialektické protirečenie. Dokresľujú sa ňou spory a pokusy riešenia dialektického protirečenia z hľadiska dialektickej negácie.

Spory o dialektické protirečenie a o dialektické myslenie vôbec, i keď sa nemôžu riešiť aj cez prizmu individuálneho vedomia (každý si musí vybojovať tento myšlienkový revolučný prelom i sám so sebou a v sebe) majú celospoločenský prakticko-pretvárajúci rozmer, vybojuvávajú sa cez jednotlivé zložky štruktúry, celky spoločenského vedomia. Dialektické protirečenie je centrálnym pojmom nového spôsobu myslenia, jadrom kvalitatívne nového typu racionality voči tomu typu racionality, prostredníctvom ktorého bežne a prevažne už v priebehu tisícročí človek a spoločnosť uvažuje o sebe a svete, a prostredníctvom ktorého bežne a tiež prevažne v priebehu tisícročí orientuje, usmerňuje, formuje svoju praktickú činnosť v procese premeny seba samého a sveta. Toto vzájomné pôsobenie, formovanie určitého myslenia a praktickej činnosti je podmienené, prejavuje sa, fixuje a transformuje politickými, ideologickými, ekonomickými, právnymi, etickými, estetickými, emocionálnymi atď. postojmi a vzťahmi ľudí, voči pohybu ktorých sama „racionalita doby“ ani rozum či vôľa jednotlivca, skupiny, či hocijako mocnej organizácie nie je jediným a suverenným determinantom. Zákonitosť, sebadeterminácia (causa sui) pohybu spoločenskej praxe je objektívna a realizuje sa cez tieto subjektívne postoje a vzťahy.

Otázka spoločensko-practickej podmienenosti sporov o dialektické protirečenie je podstatným, hoci menej uvažovaným aspektom, na ktorý som chcel — skôr perspektívou potreby riešenia, ako vlastným riešením

— upozorniť. Praktická a teoretická stránka sporov sú, ako sme spomínali, dialekticky protirečivo zviazané. Pochopiť a rozvíjať teóriu dialektiky nie je možné bez a mimo pochopenia a realizácie dialektiky praxe, uvedomelej praktickej činnosti a preto dialektika praxe ako uvedomelej praktickej činnosti nie je realizovateľná bez teórie dialektiky. Miera jedného sa formuje ako protikladná miera druhého, pričom si každá stránka zachováva svoju relatívnu historicky sa meniacu svojbytnosť.

V nasledujúcej časti príspevku chcem venovať pozornosť najmä teoretickej stránke sporov o dialektické protirečenie. S praxou úzko spätým „ambitrom“ sporov o dialektické protirečenie v ich teoretickom aspekte je systémové hľadisko. O filozofických kategóriách, vrátane kategórie protirečenia, môžeme kompetentne vypovedať zasa iba prostredníctvom filozofických kategórií:

a) o každej kategórii možno vypovedať prostredníctvom nej samej, t. j. uplatňovať každú kategóriu pri pochopení nej samej — *sebareflexia každej kategórie* je spätá s pochopením povahy kategórií ako najvšeobecnejších pojmov (napr. má zmysel analyzovať protirečivosť kategórie protirečenia, pohyb kategórie pohybu atď.); (2)

b) o každej kategórii možno vypovedať prostredníctvom ostatných (všetkých, v ich celku, systéme a ktorejkoľvek z nich) kategórií a naopak o všetkých kategóriách, o ich celku, systéme možno vypovedať prostredníctvom ktorejkoľvek z nich — *reflexia kategórie v iných kategóriách* (napr. má zmysel analyzovať protirečivosť ktorejkoľvek kategórie materialistickej dialektiky, pohyb každej kategórie atď. a naopak, čo vlastne v pružnosti týchto pojmových určení je zároveň to isté (každá kategória je stránkou, všeobecnou formou, prejavom atď. kategórie protirečenia, kategórie pohybu atď.).

Hľadiská a), b), autoreflexia každej kategórie a reflexia každej kategórie v inej (iných) sú tiež navzájom dialekticky späté, resp. ich treba ako dialekticky späté pochopiť: *autoreflexia je protikladne jednotná s reflexiou v inom. Tie kategórie, v prípade ktorých jednotu týchto hľadísk nemáme dopracovanú, domyslenú, nevieme ani systémovo (dialekticky) pochopiť, nedisponujeme ich dialektickým pojmom*. Také kategórie nemôžu obsahovo adekvátne súvisieť, prechádzať jedna do druhej. Spomeňme si, že podľa Lenina dialektika spočíva vo vzájomných súvislostiach a prechodoch všetkých pojmov „bez výnimky“. (2, s. 213)

Vyššie spomínané rozlíšenie dvoch základných interpretácií pojmu protirečenia B. M. Kedrovom možno pokladať za výstižné. Rozdiel stanovísk je skutočne rozdielom dialektiky formálnej logiky. Pričom dialektika považuje protirečenia za svoje „jadro“, zatiaľ čo formálna logika protirečenie „zakazuje“. Pravda, v každej z nich je protirečenie niečím zásadne iným, je z hľadiska obsahu a funkcie kvalitatívne odlišné. Je preto nekorektné, tak povediac, súdiť jedno druhým, „merať dialektiku metrom“ formálnej logiky, či naopak. Toto naopak však, domnievam sa, treba doplniť tým, že dialektika ako vývinove vyšší typ racionality, nie

je síce kompetentná vnútri formálnej logiky, avšak umožňuje formálnu logiku pochopiť ako celok, zvonka, z nadhľadu jej funkcie v procese myslenia, v jeho logike i histórii.

Nie je dôležité, ktorú z konkrétnych sporných otázok sa pokúsime na základe už povedaného rozoberať, nakoľko v každej z nich sa prejavujú tie isté tendencie. Keďže sa však už v diskusiách v ZSSR i u nás už v spomínaných päťdesiatych rokoch veľmi často sústreďovali spory okolo problematiky protirečivosti mechanického premiestňovania (známe miesto z Engelsovej práce *Anti-Dühring*), pokúsime sa vysloviť k tejto dnes už vlastne klasickej podobe sporu. Tak ako dnes, i v iných otázkach, už vtedy sa viacerí pokúšali uviesť túto neposlušnú, „zákaz protirečenia porušujúcu“ myšlienku do koľají pravidiel formálnej logiky. Hovorili napr.: Áno, uznávame protirečenie, uznávame, že teleso je na tomto jednom mieste, čiže je v kľude a zároveň sa pohybuje, ale v rozličných (abstraktne rozdielnych) vzťahoch. Podotýkame, že abstraktne rozdielnych súvislostí každého javu je nespočetné množstvo, vzhľadom na to, že každý jav je totožný iba sám so sebou a rozdielny s ľubovoľným iným javom. (Napri.: tento stôl je na tomto mieste, v tejto miestnosti v kľude, ale zároveň sa pohybuje okolo zemskej osi, so Zemou okolo Slnka, so Slnkom okolo centra galaxie atď. donekonečna.) S podobnou argumentáciou sa možno stretnúť i v niektorých zjednodušujúcich učebnicových výkladoch dialektického protirečenia. Je zrejmé, že na toto všetko, na pochopenie abstraktnej relatívnosti pohybu, ale i abstraktnej relatívnosti akéhokoľvek určenia, vôbec nepotrebujeme dialektiku. Takúto „dialektiku“ by sme našli i u preddialektických filozofov, nakoľko na ňu vôbec dialektické protirečenie netreba. Napriek tomu si všimnime, že sa tak dosť často uvažuje o mnohých dialektických kategóriách. Pritom nedialektické chápanie ktorejkoľvek kategórie používanej v systéme kategórií materialistickej dialektiky nevyhnutne redukuje (a absolutizuje) v smere tejto kategórie celý systém. Napr. hovorí sa, že celok je časťou väčšieho celku atď. a časť je celkom svojich častí atď. Súhrne: celok je časťou a časť celkom (to je „akoby“ totožnosť protikladov) avšak v rôznych vzťahoch. Uplatňovať takýto pojem celku a časti na jednotlivé kategórie a na ich systém nemôže viesť k hrubým deformáciám. S takto chápaným celkom je spojené i abstraktne chápanie analýzy a syntézy, a podobne ako v spore, čo bolo najprv, vajce alebo sliepka, sa stavia otázka následnosti týchto (v dialektike jednotných) postupov. Takým spôsobom by sme mohli hovoriť o jave a podstate, kvalite a kvantite, vnútornom a vonkajšom, nevyhnutnosti a náhode atď.

Iste, mnohé v kategoriálnom aparáte materialistickej dialektiky nemáme domyslené, dotvorené prostredníctvom jestvujúceho pojmu dialektického protirečenia, ale vonkoncom nijaké problémy nemožno najďalej rozvíjať, riešiť bez neho. Práve dialektické protirečenie formuje rozpracovanie každej kategórie v jej súvislostiach a prechodoch s ktorou-

koľvek inou kategóriou. To znamená, že určuje tvorbu ich systému. Tu by som chcel poznamenať, že z dialektického protirečenia tiež nasleduje, že *principiálne nie je možné* (ako to zdôraznil i V. I. Lenin, napr. v kritike machizmu) pochopiť, definovať, či rozpracovať izolovane iba jednu kategóriu. Rozpracovanie ktorejkoľvek kategórie materialistickej dialektiky musí byť a zároveň je rozpracovaním jej celého systému. I dialektické protirečenie je mnohodimenzionálne začlenené a definovateľné v systéme ostatných kategórií, a iba tak ho možno rozpracovávať.

S touto zásadnou otázkou sú úzko späté i spory o dialektické protirečenie. Vyššie sme hovorili o tom, že sa protirečivosť pohybu (mechanického protirečenia) zamieňa s relatívnosťou pohybu. Zároveň sme upozornili, že sám pojem relácie, vzťah sa interpretuje mimo, zvonka systému dialektických kategórií, neprotirečivo ako abstraktný rozdiel. Protirečenie sa tak definuje takou kategóriou vzťahu, ktorá sa nesformovala ako dialektický pojem, t. j. v systéme dialektických kategórií, nemá v ňom tak povediac domovské právo. Ak sa však napriek tomu v systéme materialistickej dialektiky používa, je tam jej používanie neoprávnené, nekorektné, je tam umelo dosadeným, cudzím, „škrípajúcim“ myšlienkovým postupom, pojmom. Je tak porušená zásada jednoty systému, ktorú možno pokladať za všeobecné kritérium správnosti logických operácií. Umožňuje okrem iného i stanoviť kompetenciu kvalitatívne rozličných typov racionality, „vzťahy“ medzi nimi atď.²

Ak teda máme spomínanú vetu o protirečivosti mechanického premiestnenia (ale i ktorýkoľvek iný prípad protirečenia či stránku protirečivosti) pochopiť v systéme dialektického protirečenia, v systéme dialektických kategórií, pri dodržaní zásady jednoty systému, musíme každú kategóriu, teda i kategóriu „vzťah“ chápať nie jednostranne, neprotirečivo, ako napr. iba vonkajšiu súvislosť, relatívnosť.³ Dialektický vzťah treba chápať v protikladnej jednote vnútorného-vonkajšieho, teda nie ako abstraktný ľubovoľne zvoliteľný vzťah (táto pozícia vedie k relativizmu), ale ako konkrétny, protirečivý vzťah vzájomného pôsobenia.

Mechanické premiestňovanie nemožno teda pochopiť iba ako premiestňovanie abstraktného hmotného bodu v abstraktnom priestore, t. j. čisto geometricky, kynematicky, ale ide vzájomné pôsobenie telesa s určitými fyzikálnymi vlastnosťami a prostredia tiež s určitými fyzikálnymi vlastnosťami. A v tomto vzájomnom pôsobení (spomeňme, že Engels upozorňuje, že každé pôsobenie je vzájomné) skutočne nastáva situácia, že teleso „je na jednom mieste“ tohto reálneho fyzikálneho priestoru a „zároveň na inom“, pretože ho mení, a samo sa v ňom mení. Keď sa teleso premiestňuje, dosahuje a prekračuje mieru fyzikálnych vlastností

² O zásade jednoty systému sa podrobnejšie píše v práci *Príčina ako protirečenie a metóda*. Bratislava 1982.

³ Keďže, ako sme spomínali, takýchto vonkajších súvislostí je nespočítateľné množstvo, možno donekonečna viesť spor, aké čo je.

určitého „miesta“. Je to teda jedno, a zároveň iné miesto, a to v tom istom vzájomnom pôsobení. V tom istom vzťahu je teleso sebou samým i iným, a miesto sebou samým i iným. Tieto zmeny môžu byť kvalitatívne rôzne hlboké. (Např. zánik meteoritu v atmosfére planéty; ale zároveň teleso zanecháva v prostredí svojej otlacky, stopy, ovplyvňuje jeho vlastnosti a môže v ňom vytvoriť i poriadne „diery“.)

Uvedené sa nevzťahuje iba na mechanický pohyb, ale na každú formu zmeny, s tým, že popri všeobecných črtách má každá zmena i svoje kvalitatívne špecifické stránky.

Nenazdávame sa, že sme touto úvahou spory o dialektické protirečenie vyriešili, skôr sme sa pokúsili ich pochopiť. Ich základné korene sú v spoločenskej praxi, a v nej je koniec koncov i ich riešenie. Teoreticky umožňuje tieto spory reflektovať zásada jednoty systému. Zásada jednoty systému „zakazuje“ pod trestom podobných sporov používať v jednej a tej istej úvahe, v jednej a tej istej diskusii atď. pojmy kvalitatívne rozdielných systémov myslenia, „zakazuje“ zároveň používať zásadu dialektického protirečenia i zásadu abstraktnej totožnosti. I pojem jednoty však je pre každý zo systémov kvalitatívne iný: jednota systému abstraktnej totožnosti znamená, že systém zostáva tým istým; dialektická jednota systému znamená, že systém zostáva sám sebou, ak sa mení, ak sa stáva v procese jeho stále hlbšieho pochopenia a praktického uplatňovania (rozvíjania) iným, dokonalejším vo vedomí jednotlivca i spoločnosti. Zrejme sa mnohé stane jasnejším pri prekonaní praktického základu sporov o dialektické protirečenie.

LITERATÚRA

1. O dialektickom protirečení. Bratislava 1983.
2. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1980.

К СПОРАМ О ДИАЛЕКТИЧЕСКОМ ПРОТИВОРЕЧИИ

Йозеф Цоуфал

Споры о диалектическом противоречии связаны с решением основного вопроса философии (с решением противоречия материальное — идеальное), они решаются в спорах о диалектико-материалистическом понимании и развитии любой категории. Это, во-первых, означает то, что принципиально невозможно стать выше споров о диалектическом противоречии, во-вторых, что история философии является по существу и историей споров о диалектическом противоречии. Эти споры являются проявлением развития диалектического противоречия. Его сущностью является движение противоречивости общественной практики. Развитие споров о диалектическом противоречии приобретает (приобрело и приобретет) поэтому качественно новые измерения: 1. вследствие возникновения и применения теории марксизма в практике классовой борьбы при капитализме; 2. вследствие возникновения социалистической практики в части мира и применения в ее условиях теории марксизма-ленинизма; 3. вследствие возникновения глобального бесклассового общества; диалектическое противоречие является создающимся и создающим основным элементом рациональности нового общества.

Jozef Coufal

Die Auseinandersetzungen um den dialektischen Widerspruch sind mit dem Lösen der philosophischen Grundfrage verbunden, mit der Lösung des Widerspruchs Materielles — Ideelles, sie werden in den Auseinandersetzungen um die dialektisch-materialistische Auffassung und Entwicklung jedweder Kategorie ausgetragen. Das bedeutet: erstens, dass es prinzipiell nicht möglich ist einen Standpunkt über den Auseinandersetzungen um den dialektischen Widerspruch einzunehmen und zweitens, dass die bisherige Philosophiegeschichte im Grunde genommen auch Geschichte der Auseinandersetzungen um den dialektischen Widerspruch ist. Diese Auseinandersetzungen sind Ausdruck der Entwicklung des dialektischen Widerspruchs. Sein Wesen bildet die widersprüchliche Bewegung der gesellschaftlichen Praxis. Die Entwicklung der Auseinandersetzungen um den dialektischen Widerspruch gewann, gewinnt und wird deswegen qualitativ neue Dimensionen gewinnen: 1 durch Entstehen und Applikation der Theorie des Marxismus in der Praxis des Klassenkampfes im Kapitalismus; 2 durch Entstehen einer sozialistischen Praxis in einem Teil der Welt und der Applikation der Theorie des Marxismus innerhalb ihrer Bedingungen; 3 durch Entstehen einer globalen klassenlosen Gesellschaft; der dialektische Widerspruch ist das sich bildende sowie bildende Grundelement der Rationalität einer neuen Gesellschaft.